

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
I. Rozumienie normalności w literaturze XX i XXI wieku oraz świecie pozaliterackim	11
Ewa Paczoska, <i>Kłopoty z normalnością w prozie pierwszej dekady II Rzeczypospolitej</i>	11
Jagoda Wierzejska, „ <i>O tem [...] co i bez dokumentów żywe jest</i> ”. <i>Wizje Lwowa w polskim piśmiennictwie międzywojennym (i późniejszym)</i>	24
Alina Molisak, „ <i>Spisek wam wszystko wyjaśni...</i> ”	45
Sławomir Buryła, <i>Przezroczystość i (nie)normalność wojny. Rozpoznanie wstępne</i>	58
Aleksander Fiut, <i>Stalinowska (nie)normalność</i>	81
Ewa Wampuszyc, <i>Normalizacja a odbudowa Warszawy w obiektywie Polskiej Kroniki Filmowej (1945-1956)</i>	98
Andrzej Zieniewicz, <i>Normalność czy „świadomość historyczna”? Długi cień socrealizmu w autobiografiach artystów (Osiecka, Konwicki, Mrozek)</i>	110
Przemysław Czapliński, <i>Normalność i przemoc</i>	136
Hanna Gosk, <i>(Nie)normalność naszych czasów. Literacka diagnoza polskiej rzeczywistości pióra „niepokornych”</i>	156
Elżbieta Konończuk, <i>Eks-centryczność regionalna. O współczesnej literaturze Podlasia</i>	172
II. Codziennność, zwyczajność, „normalność” – sztuka (życia) i zapis literacki	186
Anna Nasiłowska, <i>Pasygrafia ubioru w twórczości Barbary Toporskiej</i>	186
Bożena Karwowska, <i>Emigracyjne marzenie o normalności</i>	195
Bogumiła Kaniewska, <i>Ład i bezład codzienności</i>	206
Ewa Graczyk, <i>Być kobietą?</i>	225
Bożena Shallcross, <i>Efekt „niesprzątniętego pokoju”</i>	244
Jerzy Madejski, <i>Zwyczajność w autobiografii akademickiej</i>	264

Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz, „Z nimi tak zawsze”. <i>O zostawianiu/zostawianiu naszych starszych w czasie przeszłym</i> ..	282
Inga Iwasiów, <i>Rozciąganie normalności</i>	301

III. Zrozumiałość, transparentność, „normalność”

w literaturze oraz życiu literackim XX i XXI wieku	313
Marek Zaleski, <i>Nienormalność, czyli normalność?</i>	313
Tomasz Bilczewski, <i>(Nie)przezroczystość życia, (nie)przezroczystość przekładu</i>	322
Dorota Kozicka, <i>Trudne normalności</i>	335
Andrzej Skrendo, <i>Rewolucja i normalność. Henryk Berez wobec paradoksów modernizmu</i>	344
Tomasz Wójcik, <i>Animalne metafory (nie)normalności (Kafka, Gombrowicz, Ionesco)</i>	369
Łukasz Wróbel, <i>Kinetyka konotacji. Od arytmetyki do hermeneutyki</i>	377
Piotr Sadzik, <i>Krach instancji ładu na przykładzie „Pornografii” Witolda Gombrowicza</i>	396
 Noty autorskie	 415
 Indeks nazwisk	 421

WSTĘP

Tom *(Nie)przezroczystość normalności w literaturze polskiej XX i XXI wieku* nawiązuje do projektu pt. *(Nie)obecność. Pominięcia i przemilczenia w narracjach XX wieku/The Effect of Palimpsest*, zrealizowanego w latach 2006–2009 przez Pracownię Antropologicznych Problemów Literatury i Zakład Literatury XX wieku Instytutu Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego oraz Department of Slavic Languages and Literatures, University of Chicago i Department of Central, Eastern and Northern European Studies, University of British Columbia. Projekt ów zwińczyły dwie publikacje (w Polsce, 2008 i w USA, 2011).

Wówczas interesowały nas (nie)obecne wątki współczesnej literatury polskiej. Tym razem Pracownia Antropologicznych Problemów Literatury, ILP UW oraz Department of Central, Eastern and Northern European Studies, UBC zainicjowały przedsięwzięcie polegające na analitycznym przyjrzeniu się normalności jako temu, co często decyduje o (nie)obecności, wykluczeniu, zmarginalizowaniu rozmaitych aspektów rzeczywistości. Chcieliśmy odpowiedzieć na pytanie, jak literatura opowiada o ładzie i porządku, który uznaje się za normalny, nie stawiając zwykle w stan podejrzenia fundujących ów ład założeń.

To, co normalne najczęściej nie koncentruje na sobie uwagi. Odmian normalności stanowionych przez dyskursy dominujące jest wiele, bowiem oddziałują na nie zmienne warunki historyczne i wpływowe grupy u władzy dyktujące wzorce bycia w świecie. To, co uznajemy za normalne, pełni rolę układu odniesienia, dzięki któremu zauważamy anomalie, zmiany i odwrotnie – normalność dopiero wówczas daje o sobie znać, kiedy zostaje naruszona, gdy ład i porządek załamują się, by ustąpić miejsca kolejnej wersji normalności – emanacji wyobrażeń o ładzie i porządku wpływowej większości.

Łady i porządki normalności określają granice wspólnot i desygnują obcych. Ich literackie ujęcia występują w utworach różnych obiegów (wysokich i popularnych), są komunikatywne, wykorzystują

klisze literackie, stereotypy, powszechniki, banały, ale też wytwarzają je na użytek społeczny. Ta przezroczystość środków dających wyobrażenie o normalności ma w sobie coś niesamowitego, sytuuje interesującą nas problematykę na pograniczu istnienia i nieistnienia. Gdy przychodzi o nich pisać, stają się prawdziwym wyzwaniem.

Autorzy tomu (*Nie*)przezroczystość normalności w literaturze polskiej XX i XXI wieku rozważają relacje zachodzące między tym, co zwyczajne a tym, co normalne; między normalnością i normalizacją. Omawiają sposoby literackiego radzenia sobie z (nie)wyrażalnością normalności, przywołują jej przykładowe reprezentacje, wskazując na ich sytuacyjność. Akcentują historyczno-kulturową zmienność rozumienia normalności (jej konstrukcyjny, selektywny charakter) i konsekwencje owego stanu rzeczy (np. wpływ teraźniejszego rozumienia tego, co normalne na narracje o przeszłości). Zajmują się wyznacznikami tego, co w XX i XXI wieku uchodzi za normalne.

Książkę można czytać w różnych porządkach, bowiem jej spis treści podsuwa tylko jedną z licznych możliwości lektury. Uwzględnia on rozległe obszary problemowe ujęte w trzy części. W każdej z nich starano się zachować historycznoliteracką kolejność omawianych zdażeń.

I tak w części pierwszej, zatytułowanej *Rozumienie normalności w literaturze XX i XXI wieku oraz świecie pozaliterackim*, znalazły się teksty, które – na przykładach zaczerpniętych z literatury fikcjonalnej, literatury dokumentu osobistego (dzienniki pisarzy), literatury użytkowej (przewodniki krajoznawcze), a także tekstów kultury zapisanych w Polskiej Kronice Filmowej – rozważają problemy związane z pojmowaniem i konstruowaniem normalności w przestrzeni publicznej oraz jej reprezentacjach literackich od czasów II Rzeczypospolitej po dzień dzisiejszy.

Część druga, *Codziennosc, zwyczajnosc, „normalnosc” – sztuka (zycia) i zapis literacki*, skupia się na tym aspekcie normalności, jaki bywa utożsamiany ze zwyczajnością czy zwykłością ludzkiej codzienności przeżywanej w kraju i na obczyźnie, przez młodych i starych, przez postaci o cechach artystów i naukowców, ale też przeciętnych zjadaczy chleba. Materiału do rozważań dostarczają tu i zapisy dziennikarskie (felietony, artykuły), i opowiadania oraz powieści wytrawnych prozaików, i fragmenty autobiografii ludzi nauki, a także twórczość takiego piewcy powszedniości, jakim był Miron Białoszewski.

Wreszcie część trzecia tomu, *Zrozumiałość, transparentność, „normalność” w literaturze oraz życiu literackim XX i XXI wieku*, przynosi artykuły skoncentrowane na wewnątrzliterackiej problematyce radzenia sobie z opowiadaniem (o) normalności, jako gwarantki/ce zrozumiałości świata przedstawionego w utworze literackim i panującego w nim ładu (Łukasz Wróbel), albo, przy użyciu argumentów zaczerpniętych z dzieł literackich, demaskujące fikcyjny charakter ładu twórczych norm (Piotr Sadzik). Pojawiają się tu również rozważania o tym, jak metaforyka animalna służy w literaturze dekonstrukcji normalności, ukazuje nieoczywistość jej założeń, a także względność i kruchość granicy pomiędzy normalnością a nienormalnością (Tomasz Wójcik).

Autorzy tej części książki analizują również ślad, jaki tematyżowanie normalności odciska na krytyce literackiej (Dorota Kozicka). Stawiają tezę, że kategoria „normalności” mieści się poza słownikiem nowoczesnej krytyki literackiej, a „normalność” występuje w dyskursie krytycznoliterackim jedynie negatywnie, jako wartość negowana lub przekraczana (Andrzej Skrendo). Pojawia się tu także dyskurs podający w wątpliwość łączenie literatury z normalnością i formułujący tezę, że w postspinozjańskiej perspektywie świat (i literatura) jest afektem, zatem wirtualnością, potencjonalnością, gdzie „normalność” i „nienormalność” stanowią opracowanie afektu (Marek Zaleski); oraz refleksja na temat przezroczystości szeroko rozumianego przekładu, omawiająca różnice między konceptualizacjami postrzegającymi translację jako mechanizm wtórnego kopiowania, który winien ukazać wierny obraz oryginału, a stanowiskami dostrzegającymi w niej przede wszystkim kluczowy dla rozwoju kultury akt twórczy, którego ekonomia i polityka nieustannie podważa ideał transparentnej reprezentacji ładu rzeczywistości (Tomasz Bilczewski).

W wielu tekstach wszystkich części tomu pojawiają się cenne konstatacje natury ogólnej dotyczące tytułowej problematyki książki. Sławomir Buryła na przykład, próbuje udzielić odpowiedzi na pytania, dlaczego coś uważane jest za normalne i niebudzące emocji oraz co się dzieje, gdy owa normalność zostaje zakwestionowana w sytuacji opresji wojenno-okupacyjnej.

Aleksander Fiut wskazuje, na czym polegała normalna nienormalność stalinizmu. Normalna z punktu widzenia narratora utworu napisanego w poetyce socrealizmu, który bezkrytycznie akceptuje i popiera założenia systemu komunistycznego, nienormalna, gdy

poprzez sygnały demaskacji ujawniają się w utworze niedomagania systemu opartego na kłamstwie i terrorze.

Hanna Gosk stawia tezę, że szczególnym wyrazem polskiej normy jest opowieść o konflikcie dwu możliwych, lecz trudnych do uzgodnienia wzorów rzeczywistości, których porządki symboliczne od wieków kształtowały ludzkie postawy Polaków jako heroiczne albo pragmatyczne.

Przemysław Czapliński analizuje proces współczesnego wpisywania przemocy w porządek normalności.

Bogumiła Kaniewska rozważa, na ile literackie ujęcie normalności rozumianej jako zwykłość codzienności staje się rodzajem deklaracji aksjologicznej. Tę perspektywę badawczą dopełnia teza Bożeny Karwowskiej, iż dla imigrantów normalność nie jest związana z codziennością, której doświadczają w nowym kraju, ale jest stanem do którego dążą i którego osiągnięcie stawiają sobie za cel. Z kolei Bożena Shallcross dowodzi, że wzorce normalności w życiu domowym nie muszą wiązać się z jego uładowym materialno-rzeczowym otoczeniem, standardowym umeblowaniem czy powtarzalnymi aktami konsumpcji, a potrafią anulować tradycyjną dychotomię życie – sztuka i jej liczne pochodne takie, jak normalność – osobliwość, codzienność – iluminacja. Książka pozwala uruchomić bardzo różne porządki odczytań zawartej w niej problematyki i zachęca do dyskusji.

Hanna Gosk, Bożena Karwowska